

УДК 338.1:338.3:338.5

DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.74-23>**Гарматюк О.В.**

доктор філософії,

старший викладач кафедри маркетингу, менеджменту

та управління бізнесом

*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2589-3269>**Garmatiuk Olena**

Ph.D.,

Senior Lecturer of the Department of Marketing, Management

and Business Management

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

МАРКЕТИНГОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

MARKETING RESEARCH OF THE UKRAINIAN PHARMACEUTICAL MARKET

У статті проведено маркетингове дослідження фармацевтичного ринку України. За результатами проведеного дослідження встановлено, що укрупнення та експансія фармацевтичного бізнесу є необхідними умовами для виживання та розвитку в умовах військового стану, жорсткої конкуренції та зростання витрат, спрямованих на наукові дослідження, розробки та налагодження ефективної збутової системи. Проаналізовано структуру фармацевтичного ринку, яка складається роздрібного ринку фармацевтичних препаратів і госпітального сегменту. Визначено, що важливими особливостями фармацевтичної галузі є створення продукції з високою доданою вартістю та значна зайнятість населення. Досліджено структуру споживання фармацевтичної продукції, яку утворюють споживання рецептурних та безрецептурних лікарських засобів. Проаналізовано обсяги виробництва та реалізації фармацевтичної продукції.

Ключові слова: маркетингове дослідження, фармацевтичний ринок, лікарські засоби, структура ринку, тенденції розвитку, обсяги реалізації.

The article presents a marketing research of the pharmaceutical market of Ukraine. It was determined that the marketing research of the prospects for the development of the pharmaceutical market in the new socio-economic conditions is extremely relevant, both directly for the manufacturers of the pharmaceutical industry, the population – consumers of drugs, and for the Ukrainian economy. Based on the results of the research, it was established that the consolidation and expansion of the pharmaceutical business are necessary conditions for survival and development in the conditions of martial law, fierce competition and the growth of costs aimed at scientific research, development and establishment of an effective sales system. The structure of the pharmaceutical market, which consists of the retail market of pharmaceuticals and the hospital segment, is analyzed. It was determined that the creation of products with high added value and significant employment of the population are important features of the pharmaceutical industry. The pharmaceutical industry provides high-skilled jobs in the context of direct employment, contributes to the creation of many ancillary jobs and the dissemination of knowledge. Employment growth in the pharmaceutical industry is to some extent due to higher wages compared to other industries. The structure of the consumption of pharmaceutical products, which consists of the consumption of prescription and non-prescription drugs, was studied. The volumes of production and sales of pharmaceutical products were analyzed. It was determined that one of the most important and socially acute problems of the development of the modern Ukrainian pharmaceutical industry is the problem of drug pricing. The main problems faced by the pharmaceutical market in today's conditions are revealed, namely: damage or even destruction by missile attacks of the production and storage capacity of pharmaceutical enterprises; low purchasing power of the population; large migration of the population who were potential consumers of pharmaceutical products; power outages; the importation of large volumes of humanitarian aid into the territory of Ukraine.

Key words: marketing research, pharmaceutical market, medicinal products, market structure, development trends, sales volumes.

Постановка проблеми. Однією з особливостей економіки розвинених держав у сучасному світі є зростання значення фармацевтичної галузі, стан якої багато в чому визначає обсяг і ефективність реалізації люд-

ського капіталу, рівень ризиків системи національної безпеки та динаміку основних показників стану підприємницького сектору та національної економіки в цілому. Крім того, фармацевтична галузь є рушійною

силою прогресу медицини шляхом дослідження, розробки та впровадження нових лікарських препаратів, які покращують здоров'я та якість життя населення країни, є ключовим активом економіки.

Стратегічне значення та високі темпи розвитку фармацевтичної галузі, на яку циклічні коливання макроекономічної ситуації не мають вирішального впливу через нееластичність попиту на фармацевтичну продукцію, сильна залежність охорони здоров'я, окремих галузей машинобудування, хімічної промисловості, сільського господарства, біотехнологій та інших сфер діяльності від її стану, свідчать про необхідність проведення маркетингового дослідження розвитку фармацевтичної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням тенденцій розвитку фармацевтичної галузі висвітлені у працях О. Пенькової [1], О. Світового [2; 3], О. Шандрівська, А. Цветковська [4], Д. Гончаренко [5] та Т. Наконечна, В. Крикавський, Р. Скочиляс [6] О. Чирва, О. Бовкун [7]. Роботи українських вчених присвячені дослідженню особливостей функціонування фармацевтичної галузі України та тенденцій її розвитку в реаліях сьогодення.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є проведення маркетингового дослідження фармацевтичного ринку України, яке полягає у дослідженні стану та перспектив розвитку фармацевтичного ринку, зокрема в умовах воєнного стану. З урахуванням визначеної мети у статті поставлено та реалізовано ряд ключових завдань: розглянути динаміку зайнятих працівників фармацевтичної галузі; проаналізувати структуру фармацевтичного ринку України; дослідити динаміку обсягів виробленої і реалізованої фармацевтичної продукції; розглянути динаміку зміни рівня індексу цін на фармацевтичну продукцію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка перспектив розвитку фармацевтичної галузі в

нових соціально-економічних умовах є вкрай актуальною, як безпосередньо для виробників фармацевтичної галузі, населення – споживачів ліків, так і для української економіки.

Фармацевтичний ринок у сучасній економіці України складається з двох сегментів – роздрібного (аптечного) ринку фармацевтичних препаратів і сегменту медичних закладів (госпітальний сегмент). Роздрібний сегмент включає реалізацію фармацевтичної продукції через аптечну мережу для особистого споживання, госпітальний сегмент – закупівлю фармацевтичної продукції МОЗ України для лікарень для пільгових категорій пацієнтів. Звернемо увагу, що частка роздрібного (аптечного) сегмента у 2021 р. коливається приблизно 85–86% від загальної місткості фармацевтичної галузі, а частка госпітального сегмента – в межах 14–15%.

Фармацевтична галузь є однією з тих, що найбільш динамічно розвивається, у 2022 р. в галузі налічувалось 222 фармацевтичних підприємств (рис. 1).

Аналіз рис. 1 свідчить, що в досліджуваній період (2015–2021 рр.) спостерігалася тенденція до збільшення кількості суб'єктів господарювання на фармацевтичному ринку. Так, у 2021 р. фармацевтичних підприємств в Україні було 278 одиниць, що на 11,2% більше порівняно з 2015 р. Проте, через повномасштабне вторгнення росії в Україну протягом 2022 р. прослідковувалась тенденція скорочення кількості суб'єктів господарювання на фармацевтичному ринку. У 2022 р. кількість фармацевтичних підприємств становила 222 одиниць, що на 20% менше порівняно з 2021 роком. Основними причинами такого різкого скорочення кількості фармацевтичних підприємств у 2022 р. є: пошкодження або взагалі знищення ракетними обстрілами виробничих та складських потужностей фармацевтичних підприємств; низька купівельна спроможність населення; велика міграція населення, які були потенційними споживачами фармацевтичної

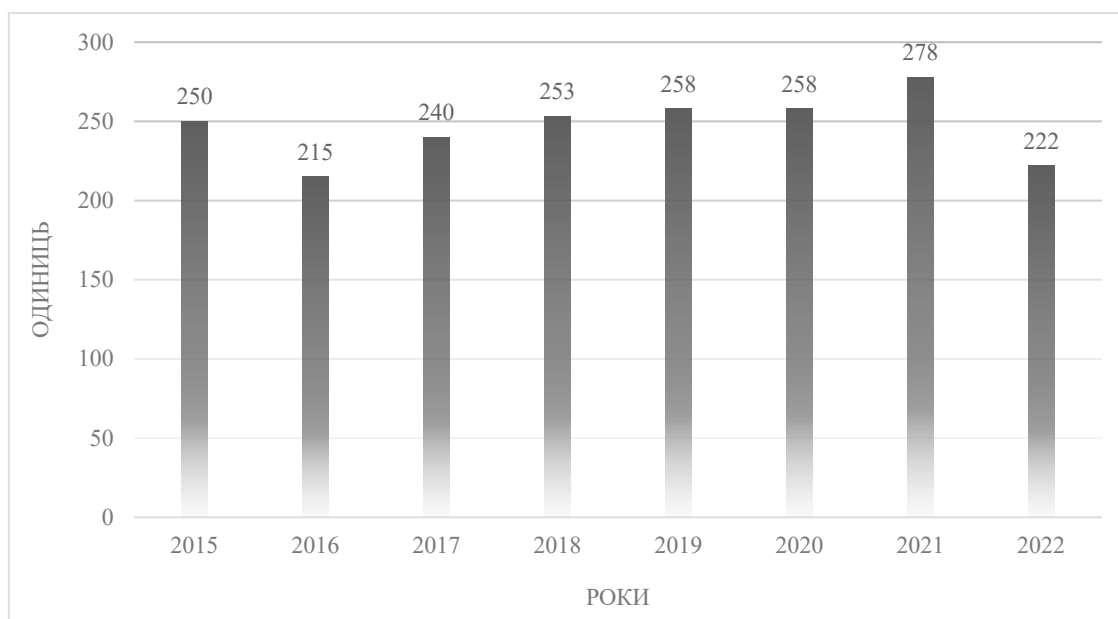

Рис. 1. Кількість суб'єктів господарювання у фармацевтичній галузі України за 2015–2022 рр.*

* Без урахування тимчасово окупованих територій України у 2015–2021 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [8]

продукції; перебої зі світлом; ввезення на територію України великих обсягів гуманітарної допомоги. На сьогодні ситуація у фармацевтичній галузі складається так, що укрупнення та експансія бізнесу є необхідними умовами для виживання та розвитку в умовах жорсткої конкуренції та зростання витрат, спрямованих на наукові дослідження, розробки та налагодження ефективної збутової системи.

Важливими особливостями фармацевтичної галузі є створення продукції з високою доданою вартістю та значна зайнятість населення. Фармацевтична галузь робить свій внесок у зайнятість населення України, створюючи робочі місця для безпосередньо зайнятих у галузі та додаткові робочі місця за межами фармацевтичної галузі (рис. 2).

Як свідчать дані рис. 2, за досліджуваний період 2014–2020 рр. в умовах нарощування виробництва, скорочення незадіяних виробничих потужностей збільшилася потреба в кадрах та помітно активізувався процес створення нових робочих місць. Ці процеси супроводжують зростання продуктивності праці та збільшення чисельності зайнятих у фармацевтичній галузі. Динаміка зайнятості у 2020 р. у фармацевтичній галузі позначена зростанням чисельності працівників, було зайнято більше 26708 осіб, що на 3125 осіб більше порівняно з 2014 р. Скорочення кількості фармацевтичних підприємств та міграції населення у 2022 р. призвели до скорочення у досліджуваному році кількості зайнятих працівників у фармацевтичній галузі, так кількість працюючих у 2022 р. скоротилась на 6% порівняно з 2020 р.

Фармацевтична галузь забезпечує висококваліфіковані робочі місця в контексті безпосередньої зайнятості, сприяє створенню багатьох допоміжних робочих місць та поширенню знань. Співробітники фармацевтичного сектора найчастіше проходять різноманітне навчання та безпосередньо пов'язані із застосуванням нових технологій і процесів. Ці знання є цінними для робітників взагалі, оскільки надалі вони можуть змінити роботу чи розпочати власну справу, роблячи при

цьому свій внесок в економічний розвиток країни. Безпосередньо у фармацевтичній галузі працює велика кількість висококваліфікованого персоналу. Фармацевтична галузь є одним із головних високотехнологічних роботодавців в Україні.

Зростання зайнятості у фармацевтичній галузі певною мірою зумовлено вищою оплатою праці порівняно з іншими галузями промисловості. Так, у 2021 р. середньомісячна заробітна плата в галузі на 75% перевищувала середню номінальну заробітну плату в Україні та на 67% середню заробітну плату по промисловості, що, на нашу думку, стримувало відтік кадрів із фармацевтичної галузі (рис. 3).

Аналізуючи дані рис. 3, ми визначили, що середньомісячна заробітна плата фармацевтичної галузі у 2022 р. становила 26032 грн, що в грошовому вираженні на 17778 грн більше порівняно з 2015 р. За аналізований період 2015–2022 рр. спостерігається зростання кожного року в грошовому вираженні заробітної плати більше, ніж на 2500 грн.

Зростання ж середньомісячної заробітної плати в загальному по промисловості значно менше за аналізований період 2015–2022 рр., у середньому зростання в грошовому вираженні 1000 грн щороку. Так, середньомісячна заробітна плата по промисловості становила у 2022 р. 15176 грн, що в грошовому вираженні на 10385 грн більше, ніж у 2015 р. Так, з проведеного дослідження видно, що середньомісячна заробітна плата фармацевтичної галузі вища на 71,5% порівняно із середньомісячною заробітною платою по промисловості. Усе це свідчить, що фармацевтична галузь є привабливою для робочих кадрів за рахунок великої заробітної плати в галузі. Зазначимо, що в цілому по промисловості темпи росту заробітної плати випередили темпи росту у фармацевтичній галузі.

Ще однією з особливостей фармацевтичної галузі є структура споживання фармацевтичної продукції, яку утворюють споживання рецептурних та безрецептурних лікарських засобів (рис. 4).

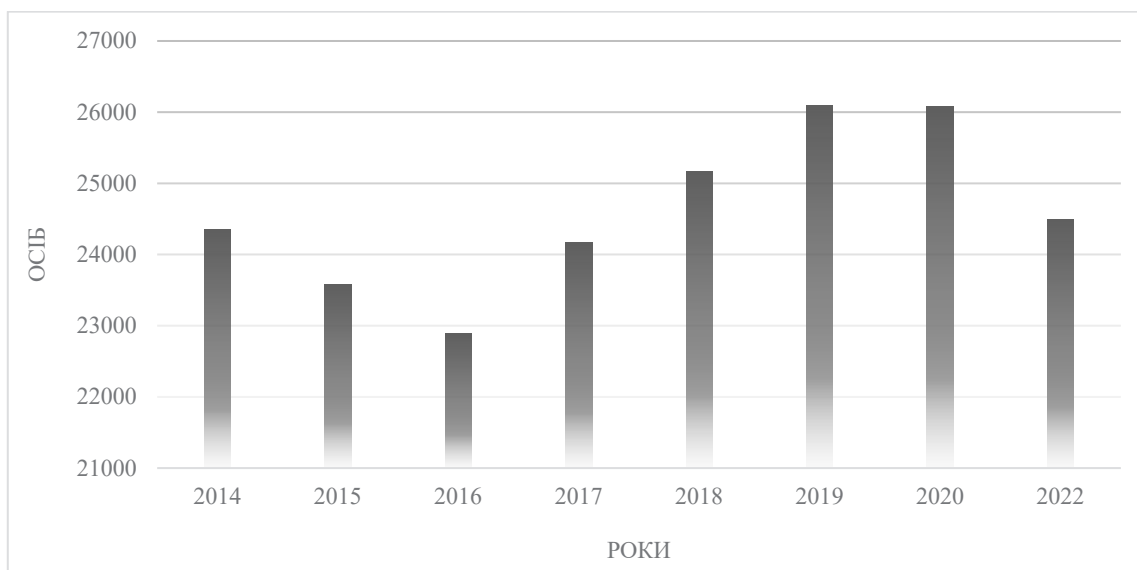

Рис. 2. Динаміка зайнятих працівників фармацевтичної галузі в Україні, 2014–2022 рр.*

* Без урахування тимчасово окупованих територій України у 2014–2020 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [8]

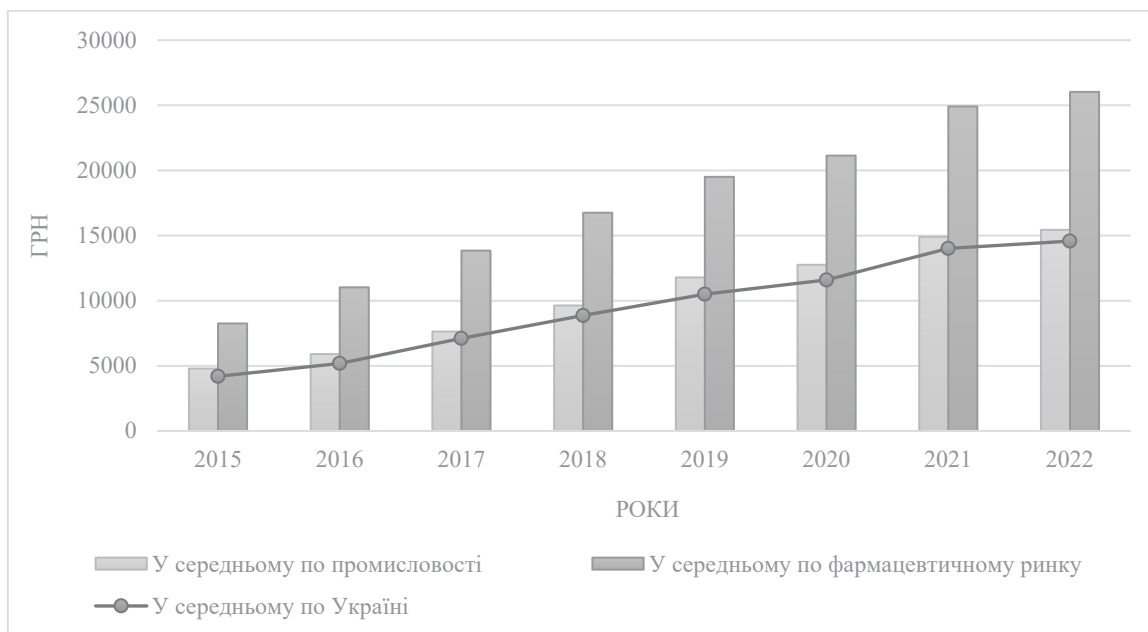

Рис. 3. Динаміка середньомісячної заробітної плати фармацевтичної галузі в Україні, 2015–2022 рр.*

* Без урахування тимчасово окупованих територій України у 2015–2022 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [8]

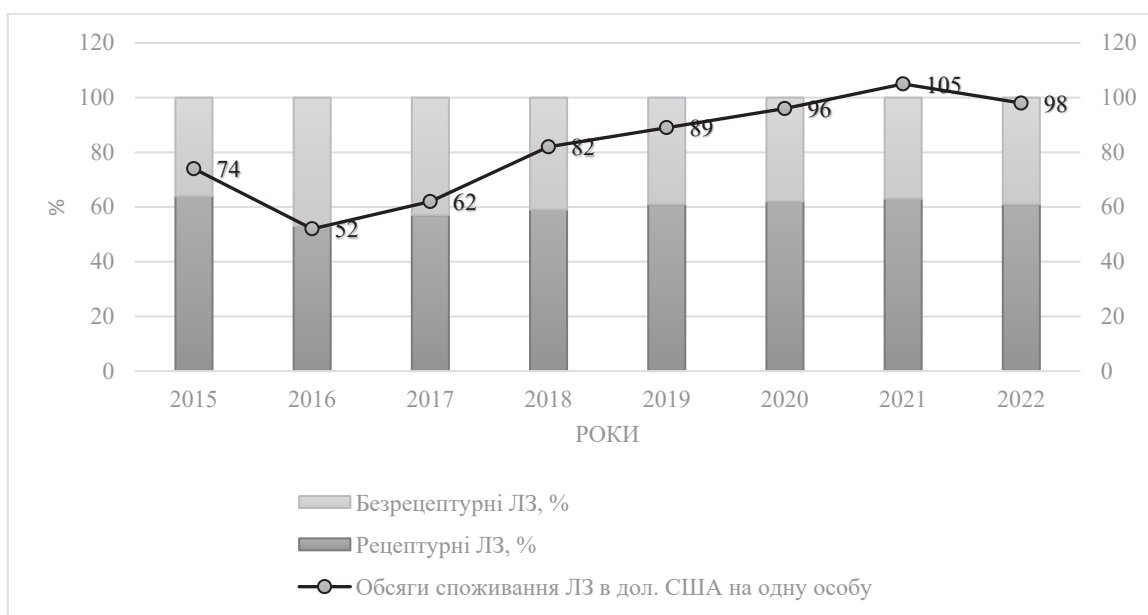

Рис. 4. Динаміка структури споживання фармацевтичної продукції в Україні, 2015–2022 рр.*

* Без урахування тимчасово окупованих територій України у 2015–2022 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [8]

Аналіз рис. 4 дає можливість визначити співвідношення продажів рецептурних та безрецептурних фармацевтичних препаратів. У загальній структурі споживання у 2015–2022 рр. частка продажів рецептурних ЛЗ виявилася помітно вищою, ніж частка безрецептурних лікарських засобів. Так, у 2022 р. – 61% та 39% відповідно (у грошовому вираженні).

Аналізуючи ринок фармацевтичних товарів, звернемо увагу на один із найважливіших показників –

споживання лікарських засобів та медичних препаратів на одну особу. За обсягом споживання лікарських засобів у розрахунку на одну особу Україна займає одну з найнижчих позицій серед країн Європи. Безумовно, з кожним роком цей показник в Україні трохи зростає, але, як і раніше, залишається в кілька разів менше, ніж середнє світове значення. Причиною незначного зростання є низькі доходи населення, незавершеність програми реформування системи

фінансування охорони здоров'я. У країнах Європи значну частину витрат на споживання лікарських засобів фінансує держава за рахунок різноманітних державних програм та медичного страхування, тоді, як в Україні близько 99% витрат на споживання лікарських засобів покриває населення самостійно. Обсяги споживання лікарських засобів на одну особу у 2015 р. становили 74 дол. США, у 2021 р. цей показник значно збільшився і набув значення 105 дол. США. Катализатором позитивних змін може стати впровадження системи медичного страхування та державної програми «Доступні ліки».

Обсяги виготовленої та реалізованої продукції є основним показником, який характеризує діяльність підприємств фармацевтичної галузі. Проведемо аналіз динаміки обсягів виробленої в Україні фармацевтичної продукції (рис. 5).

Аналіз рис. 5 засвідчує позитивну динаміку зростання обсягів виготовленої фармацевтичної продукції рік у рік та стабільні темпи зростання. За досліджуваний період 2015–2020 рр. спостережено приріст до 22357,9 млн грн, відповідно на 103%.

Зауважимо, що для фармацевтичної галузі 2020 р. став певним викликом у зв'язку з пандемією COVID-19 та перевіркою на міцність, але навіть такі обставини суттєво не вплинули на обсяги виготовленої фармацевтичної продукції. У 2020 р. обсяги виготовленої продукції показують зростання 5298,3 млн грн, відповідно на 13,7% порівняно з 2019 р.

Питома вага у 2020 р. виробництва фармацевтичних препаратів матеріалів становить 94,6% в загальному обсязі вироблених фармацевтичних продуктів і препаратів та відповідно виробництво основних фармацевтичних продуктів 5,4% у загальному обсязі. Така значна перевага виробництва фармацевтичних препаратів матеріалів у структурі загального обсягу вироблених фармацевтичних продуктів і препаратів прослідковується протягом 2015–2019 рр.

Динаміка обсягів реалізованої фармацевтичної продукції в Україні за 2015–2022 рр. представлена на рис. 6.

Дані рис. 6 свідчать про позитивну тенденцію збільшення обсягів реалізації фармацевтичної продукції в Україні до 2022 р. Так, протягом 2015–2021 рр. У 2021 р. обсяги реалізованої фармацевтичної продукції становить 51934,4 млн грн, що на 30433,5 млн грн (141,5%) більше порівняно з 2015 р. Щорічний середній приріст обсягів реалізації становить 19%. У 2022 р. деякі фармацевтичні підприємства опинилися в районах активних бойових дій і змушені були релокуватися в більш безпечні регіони або взагалі припинити роботу, але навіть ті фармацевтичні підприємства, які знаходилися відносно далеко від активних бойових дій, мали проблеми з логістикою, що призвело до зменшення обсягів реалізації фармацевтичної продукції на 15,3% порівняно з 2021 р.

Отже, протягом аналізованого періоду виробництво фармацевтичної продукції зросло у 2 рази, а реалізація – 3 рази.

Однією з найбільш важливих та соціально гострих проблем розвитку сучасної української фармацевтичної галузі є проблема ціноутворення на лікарські препарати. Це пов'язано з тим, що у фармацевтичній галузі, крім суто економічного змісту, ціни відіграють важливу соціальну роль, оскільки визначають доступність та рівень задоволення потреб населення фармацевтичною продукцією, що належить до соціально значущих товарів. Динаміку зміни рівня індексу цін виробників основних фармацевтичних продуктів і препаратів в Україні наведено на рис. 7.

Аналіз рис. 2.5 показує значне зростання рівня індексу цін у 2014 р. (133%) та у 2021 р. (113,8%). Суттєве зменшення рівня індексу цін спостерігається у 2017 р. (109,4%) та у 2020 р. (109,5%). У 2021 р. прослідковується значне збільшення рівня індексу цін у загальному по промисловості та становить 140,8%, що на 42,4% більше порівняно з 2020 р. Такі значення показ-

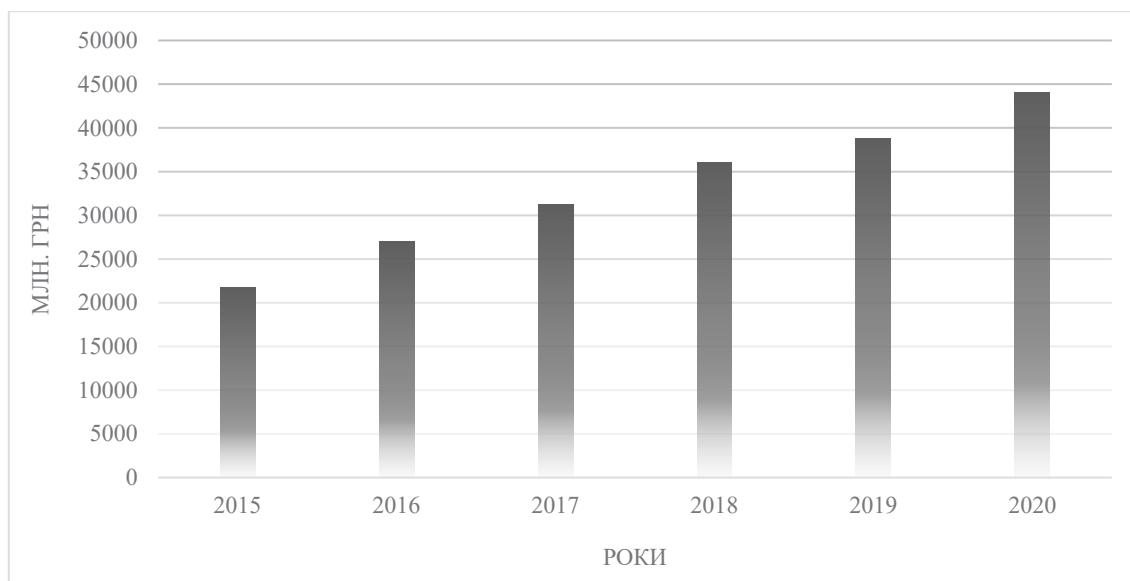

Рис. 5. Динаміка обсягів виробленої в Україні фармацевтичної продукції

* Без урахування тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частин Донецької і Луганської областей у 2015–2020 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [8]

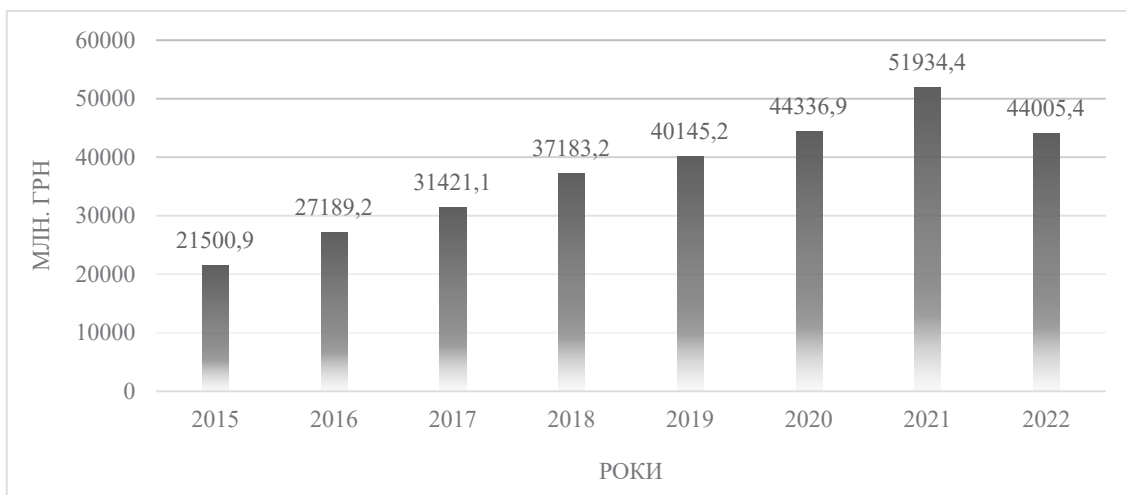

Рис. 6. Динаміка обсягів реалізованої фармацевтичної продукції в Україні за 2015–2022 рр.*

* Без урахування тимчасово окупованих територій України у 2015–2021 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [8]

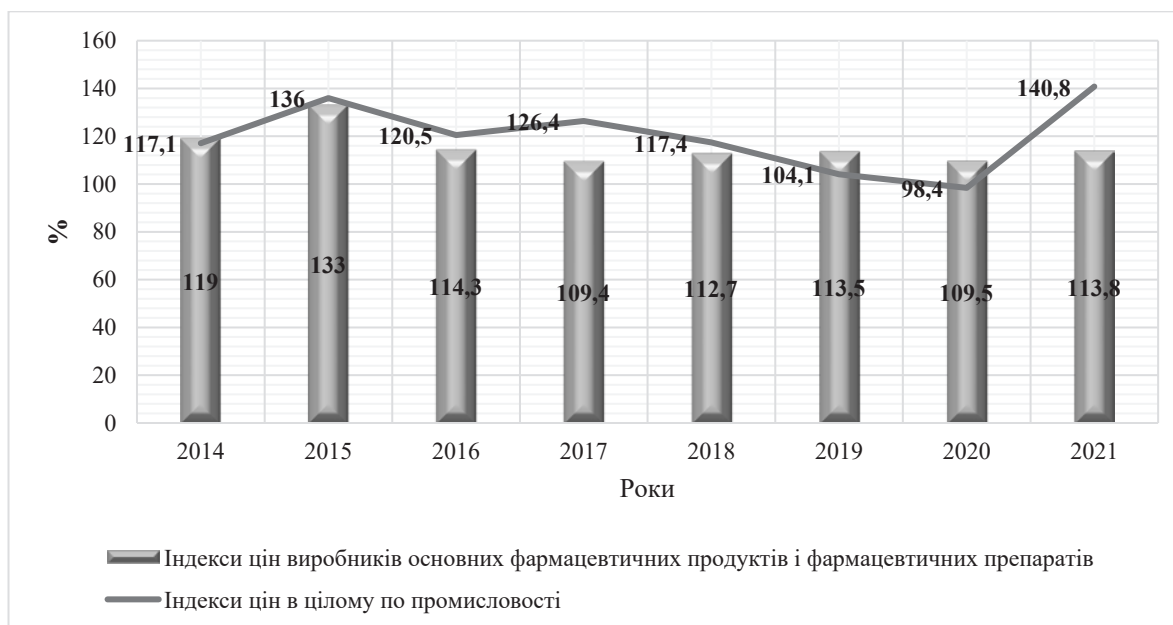

Рис. 7. Динаміка зміни рівня індексу цін виробників основних фармацевтичних продуктів та препаратів в Україні, 2014–2021 рр.*

* Без урахування тимчасово окупованих територій України у 2014–2021 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [8]

ника по промисловості навіть випереджають темпи базової інфляції у 2021 р. Така ж ситуація і по фармацевтичній галузі: індекс цін у 2021 р. становить 113,8%, що на 4,8% більше порівняно з 2020 р. Це насамперед пов'язано з посиленням впливу таких факторів, як: коливання курсу валют і подорожчання енергоресурсів та підвищення попиту на деякі групи фармацевтичних препаратів у зв'язку з пандемією COVID-19. Зазначимо, що індекс цін на фармацевтичну продукцію протягом 2015–2021 рр. був помітно нижчим порівняно з індексом цін на іншу продукцію переробної промисловості.

Висновки. Отже, проведені дослідження тенденцій розвитку фармацевтичної галузі показали, що за ана-

лізований період галузь демонструє певні позитивні зрушення, що сприяють її розширенню до моменту повномасштабного російського вторгнення в Україну у 2022 р., так в лютому 2022 р. призупинилася досить тривала тенденція зростання фармацевтичного ринку.

Попри всі виклики десять вітчизняних фармацевтичних підприємств контролюють третину фармацевтичного ринку України.

Відсутність економічних можливостей для експорту фармацевтичної продукції, повільне нарощування власного виробництва і впровадження технологій, збільшення собівартості продукції – ці всі проблеми вітчизняної фармацевтичної галузі є результатом вузь-

кого ринку збуту, що пов'язано з низькою купівельною спроможністю населення та малим обсягом внутрішнього ринку.

Враховуючи сучасний економічний стан в країні подальший розвиток української фармацевтичної галузі залежить від багатьох факторів, таких як: реформування системи охорони здоров'я України; розвиток

добровільного медичного страхування; створення умов державної підтримки фармацевтичних підприємств; розвиток контрактного виробництва; створення ефективної системи державно-приватного партнерства; переорієнтація виробництва на міжнародні стандарти якості (GMP); розробки передумов удосконалення збутової діяльності фармацевтичних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Пенькова О.Г., Корман І.І., Семенда О.В. Маркетинговий аналіз фармацевтичного ринку України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 9–10. С. 16–23. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.9—10.16>
2. Світовий О.М. Особливості економічної кон'юнктури фармацевтичного ринку. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. № 4. С. 116–121. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-4-16>
3. Світовий О. М. Деякі аспекти функціонування фармацевтичного ринку України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-80>.
4. Шандрівська О.Є., Цветковська А.Є. Дослідження фармацевтичного ринку України: у фокусі концентрація ринку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*. 2022. № 1(9). С. 56–68.
5. Гончаренко Д.О. Теоретичні підходи та методологічні засади розвитку фармацевтики України в умовах європейської інтеграції. *Бізнес Інформ*. 2021. № 5. С. 194–201. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-5-194-201>
6. Наконечна Т., Крикавський В., Скочиляс Р. Дослідження фармацевтичного ринку в умовах COVID-19 та напрямів підвищення стійкості та надійності логістики в ланцюгу поставок. *Академічні візії*. 2022. № 8–9. С. 70–82. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.6873752>
7. Чирва О. Г., Бовкун О. А. Сутність управління стратегічним розвитком та конкурентоспроможністю фармацевтичних закладів. *Економічні студії*. 2020. № 1. С. 227–230.
8. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.12.2023).

References:

1. Penkova O., Korman I., Semenda O. (2022) Marketinghovyj analiz farmaceutychnogho rynku Ukrainy [Marketing analysis of the pharmaceutical market in Ukraine]. *Investments: practice and experience*, no. 9–10, pp. 16–23.
2. Svitovyi O. (2022) Osoblyvosti ekonomichnoji kon'junktury farmaceutychnogho rynku [Features of the economic condition of the pharmaceutical market]. *Ukrainian journal of applied economics and technology*, no. 4, pp. 116–121.
3. Svitovyi O. (2023) Dejaki aspekty funkcionuvannja farmaceutychnogho rynku Ukrainy [Some aspects of functioning of the pharmaceutical market of Ukraine]. *Economy and Society*, vol. 47.
4. Shandrivska O. Ye. & Tsvetkovska A. V. (2022) Doslidzhennia farmatsevtynogho rynku Ukrainy: u fokusi kontsentratsiia rynku [Research of the Ukraine pharmaceutical market: the market concentration in the focus]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika" Seriia "Problemy ekonomiky ta upravlinnia"*, no. 1 (9), pp. 56–68.
5. Honcharenko D. O. (2021) Teoretychni pidkhody ta metodologichni zasady rozvytku farmaceutyky Ukrainy v umovakh jevropejskoji integraciji [The Theoretical Approaches and Methodological Principles for Development of Ukrainian Pharmaceutical Production in the Conditions of European Integration]. *Business Inform*, no. 5, pp. 194–201.
6. Nakonechna T., Krykavskij V. & Skochyljas R. (2022) Doslidzhennja farmaceutychnogho rynku v umovakh COVID-19 ta naprjamiv pidvyshhennja stijkosti ta nadijnosti loghistryky v lancjughu postavok [Research of the pharmaceutical market in the conditions of COVID-19 and directions for increasing the stability and reliability of logistics in the supply chain]. *Akademichni viziji*, no. 8–9, pp. 70–82.
7. Chyrva O. Gh., Bovkun O. A. (2020) Sutnistj upravlinnja strategichnym rozvytkom ta konkurentospromozhnistju farmaceutychnykh zakladiv [Summary of management of strategic development and competitiveness of pharmaceutical institutions]. *Economics studies*, no. 1, pp. 227–230.
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua>